

तुड़तुड़गे मुन्धुम समीक्षा

कृति: तुडुदुङ्गे मुन्धुम समीक्षा

समीक्षक: डा. नवराज सुब्बा

विधा: किरात लिम्बू साँबा जातिको सांस्कृतिक समीक्षा

प्रकाशक: हाम्रो आइडिया प्रा. लि., विराटनगर, मोरङ, कोशी, नेपाल

कपीराइट © लेखकमा सुरक्षित

प्रथम संस्करण: वि.सं. २०७७ (सन् २०२०)

द्वितीय संस्करण: वि.सं. २०७८ (सन् २०२१)

तुडुदुङ्गे मुन्धुम प्रस्तुति तथा तुलनात्मक समीक्षा

भूमिका

तुङ्गदुङ्गे मुन्धुम विशेषतः किरात लिम्बूमध्ये साँबा जातिको एक पैत्रिक आख्यान हो । यो धार्मिक अनुष्ठानमा ऐतिहासिक गाथा गाइन्छ । फयङ्ग साँबाको वंशावली अध्ययनका क्रममा तुङ्गदुङ्गे मुन्धुम अध्ययन गरियो । मुन्धुम अध्ययन गर्दै जाँदा यो पितृपूजा मात्र नभएर ऐतिहासिक घटनाक्रम भएको थाहा भयो । मुन्धुमको यात्रामार्ग कोशीबराहक्षेत्रदेखि धनकुटा, संखुवासभा हुँदै मेवाखोलासम्म पुगेको छ । बीचमा पर्ने विभिन्न स्थलका नाम मुन्धुममा वर्णित छन् । कोशीबराहाकोकाहा राजाका राजकुमार तुङ्गदुङ्गेलाई साँबाका पुर्खा सुलुङ्गदिन (सुलुङ्गगिन) साँबाले दाजुभाइ मानेर स्वागत गरेको कथा मुन्धुममा वर्णित छ । तुङ्गदुङ्गे देवलाई हरेक तीनवर्षमा पूजा गरेमा घरपरिवारलाई स्वास्थ्यलाभ, शुभलाभ हुने, रक्षा हुने जनविश्वास छ ।

मौखिक रूपमा साम्बा पुरोहितले मुन्धुम वाचन गर्दा तुङ्गदुङ्गे देवलाई स्वागत गर्ने साँबा पात्र कतै मादेन, कतै मिक्केन्दाङ्ग कतै मुदेन्छङ्ग भन्ने गर्दछन् । तर आजभन्दा १६० वर्षअघि नन्दप्रसाद चङ्गबाङ्ग साँबाद्वारा वाचित तथा इन्द्रप्रसाद चङ्गबाङ्ग साँबाद्वारा लिपिवद्ध भएको मुन्धुममा सुलुङ्गदिन साँबाले स्वागत गरे भनिएको छ । पुरानो उक्त लिखित आँकडालाई नै भरपदी प्रमाण मान्न उचित ठहर्छ । स्मृति तथा मौखिक परम्परामा कतिपय कुरा अपभ्रंश हुनसक्ने संभावना रहन्छ । यद्यपि माथि उल्लेखित विभिन्न साँबाका उपथर अलग देखाइएता पनि ती सबै सुलुङ्गदिन साँबाका दरसन्तान नै थिए भन्ने वंशावली र इतिहासले सङ्केत गर्दछ (Sen 2007) ।

एउटा महत्वपूर्ण कुरो कोट्याउँ, मुन्धुमले कोशीबराहाकोकाहा राजवंश र मेवाखोलाका साँबा वंशबीच रक्तगत अनन्या रहेको देखाउँछ । तुङ्गदुङ्गे मुन्धुम उपशिर्षकमा गरिएको अध्ययन लेख मेरो 'किरात लिम्बू संस्कृति मानवशास्त्रीय विवेचना' पुस्तकमा प्रकाशित छ । त्यहाँ ऐतिहासिक सेन, साँबा पृष्ठभूमि छर्लङ्ग पारिएको छ । यो लेखमा त्यसबारे यत्ति सूचना दिन सान्दर्भिक ठाने ।

यो लेखको मुख्य उद्देश्य तुङ्गदुङ्गे मुन्धुमको ज्ञानलाई साभ्गा बनाउनु हो । मुन्धुमी परिचय दिँदै तुलनात्मक समीक्षाद्वारा मुन्धुमी ज्ञानलाई अद्यावधिक तथा भरपर्दो बनाउने प्रस्तुत लेखको ध्येय हो ।

विषय-सूची

Table of Contents

भूमिका.....	3
मुन्धुम परिचय	5
साँबा जातिको परिचय.....	6
पूजा विधि तथा सामग्री.....	7
तुडदुङ्गे मुन्धुम	8
नेपाली अनुवाद	14
तुलनात्मक विश्लेषण.....	19
मौखिक र लिखित मुन्धुममा भिन्नता.....	19
खजुम किम्बदन्ती.....	20
निङ्लेखु लिम्बू र तुडदुङ्गे पूजा	22
वारुमहाड लिम्बू र तुडदुङ्गे.....	22
भोटेले छुरी हानेर साँबा मारेको मुन्धुम.....	23
वर्तमान कोशीबराहक्षेत्रको अवस्था	23
सारभूत टिप्पणी	24
References.....	26
लेखक परिचय.....	28

मुन्धुम परिचय

मुन्धुम शब्दमा रहेको 'मुन्' वर्णको अर्थ हल्लिनु वा घुम्नु र 'थुम' भनेको बलियो हो । इतिहासकार इमानसिंह चेमजोङ अनुसार मुन्धुमले 'ठूलो बलको शक्ति' तथा 'मौखिक रूपमा चलायमान ज्ञान' जनाउँछ । उहाँले किरातको मुन्धुमलाई हिन्दू धर्मग्रन्थ वेद समान बताउनु भएको छ (Chemjong 2003) । हुन पनि मुन्धुम वा वेद दुवैको अर्थ ज्ञान भएकाले किरात मुन्धुमलाई वेद भनिएको हो । मुन्धुमलाई किरात लिम्बूले मुन्धुम, राईले 'मुन्दुम', 'मुदुम', 'दिउला' भन्दछन् । त्यसै गरी मुन्धुमलाई सुनुवारले 'मुक्दुम' र याक्खाले 'मुन्तुम' भन्ने गर्दछन् । ध्वनिसाम्य र वाच्यार्थका आधारमा सिद्ध हुन्छ कि यी सबैमा रूपमा जातीय ध्वनि, स्थानीय दर्शन भए तापनि सारमा सबै किरात मुन्धुम ज्ञान नै हुन् ।

विद्वानहरूको मतलाई संश्लेषण गर्दा मुन्धुम किरात जातिको श्रुति र स्मृति परम्परामा आधारित लोकसाहित्य हो । यो एक आस्था हो जीवनदर्शनयुक्त मार्गदर्शक ज्ञान हो । यसभित्र सृष्टिकथा, यात्रागाथा, विधि-विधान, आचारसंहिता, उपचार विधि विद्यमान हुन्छन् । यो एक बौद्धिकमय, काव्यात्मक तथा सङ्गीतमय परम्परा हो । मुन्धुममा अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जना शब्दशक्ति अन्तर्निहित हुन्छन् । मुन्धुमको रचना रूपक अलङ्कारले भरिपूर्ण हुन्छ । भनिन्छ, मुन्धुम कहिल्यै नसुक्ने ज्ञानको मुहान हो ।

मुन्धुम श्रुति र स्मृति परम्परामा आधारित लयवद्ध ज्ञानवर्द्धक महाकाव्य हो । जे भए पनि यो लोकसाहित्य नै हो । त्यसैले यसको रचयिता अज्ञात रहन्छ । घटनाप्रधान काव्य मुन्धुममा रचनाकाल र रचनास्थान पनि अज्ञात रहन्छ । यो मौखिक परम्परामा बाँचेको र फैलेको ज्ञान हो । यसले सर्वाङ्गीण रूपमा सामाजिक परम्पराको उद्बोधन गर्दछ । यसभित्र प्राकृतता, औपदेशिकता, ऐतिहासिकता पाइन्छ । अतः मुन्धुम किरात लोकसंस्कृतिको बाहक पनि हो ।

तुङदुङ्गे मुन्धुम साँबा लिम्बू जातिको एक विधिवत पितृ-पूजा हो । विभिन्न पूजा सामग्री सजाएको माडथानमा फेदाङ्मा वा साम्बा वा येबाद्वारा गाथागायन गरी अनुष्ठान सम्पन्न गरिन्छ । हरेक तीन वर्षमा तीनवर्षे बोका र भालेसहित तुङदुङ्गेका प्रिय हातहतियार, वाद्यवादन, खाद्यवस्तु

माङथानमा सजाएर पूजा गरिन्छ । पितृदेवलाई उनका प्रिय सामग्री अर्पण गर्दै आशिर्वाद याचना गरिन्छ । पूजा गर्दा परिवारजनको भलो हुने विश्वास गरिन्छ । यो पूजा गर्दा मानिसको मनस्थिति, क्रोध, आवेग नियन्त्रण हुन्छ, घरपरिवारलाई रक्षा हुन्छ र मङ्गल प्राप्ति हुन्छ भन्ने विश्वास गरिन्छ (Chongbang 2009; Mudenchhong 2007) । यो पूजा निङ्लेकु थरका लिम्बूले पनि गर्ने गर्दछन् । साँबाका छोरीचेलीद्वारा फैलिएर हाल गैर-साँबा लिम्बूले पनि तुङदुङ्गे पूजा गर्ने गर्दछन् । यो पूजा हाल सबै लिम्बूको साभा पूजा बनेको छ ।

साँबा जातिको परिचय

किरात अन्तर्गत लिम्बू, राई, याक्खा, सुनुवार आदि पर्दछन् । लिम्बू आदिवासी जनजाति हुन् । यिनीहरू भोट-बर्मेली भाषापरिवार अन्तर्गतको 'याक्थुङ पान' बोल्दछन् । यिनीहरू आदिम कालदेखि परम्परागत रूपमा शिवलाई कुलगुरु मान्दछन् (Danielou 2003) । साथै यिनीहरू सांस्कृतिक रूपमा प्रकृतिपूजक, आत्मापूजक (Animistic-Shamanistic) वोन धर्म र दर्शनबाट पनि प्रभावित छन् (Balikci-Denjongpa 2003; Dutta 2014; Bickel 2000; The Editors of Encyclopaedia Britannica 2019, 2020) ।

आजकल लिम्बू जाति नै एक महाजाति भइसक्यो किनभने यस अन्तर्गत ३७९ थर, उपथर छन् । लिम्बूको सयौँ थर मध्ये एक थर साँबा हो । यसभित्र पनि डेढदर्जन उपथर रहेका छन् । यद्यपि साँबा उपथर गणना बारे स्वयम् उनीहरूबीच मतैक्यता छैन । साँबा उपथरको सङ्ख्या यकिन गर्न हाल यिनीहरू तल्लीन छन् ।

विभिन्न साँबा वंशावली समाज तथा अन्य ऐतिहासिक स्रोतका आधारमा अद्यावधिक साँबाका उपथर यसप्रकार छन्- (१) चङबाङ (२) लुङहिम्बा (३) फेन्छाङ्वा (४) फयङ (५) काईदाङ्बा (६) मिक्केन्दाङ (७) मादेन (८) तङदप्पा (९) सेङ (१०) मुदेन्छङ (११) तेस्येबा (१२) वेत्नेबा (१३) पाकसाँबा (१४) तुम्साँबा (१५) लेगुवा (१६) साम्बाहाङ (१७) ताप्मादेन र (१८) हिनाहाङ (Chongbang 2009; Sangchumbho 2018; Tumbahang 2011; Sembu 2014) ।

पूजा विधि तथा सामग्री

तुङ्दुङ्गे देवको थान बनाउँदा अलग स्थान सफा गरी पश्चिम मोहडा फर्काइ एक डिल उठाएर थान बनाउनु पर्दछ । घोचा गाडेर टाँड थापेर छेउमा पात्लेको स्याउलालाई घोचामा सिउरिनु पर्दछ । तितेपाती तेर्सो पारेर बार बाँध्नु पर्दछ । थान अगाडि तोर्मा, ददिरा राखिन्छ । त्यसपछि धूप बाल्दै साम्बा वा फेदाङ्बाले मुन्धुमवाचन गर्दछन् । तुङ्दुङ्गे साम्माङ खमा थिम पूजासामग्री, पूजाविधि तथा मुन्धुम यसप्रकार छन्—

पूजा सामग्री

- १) पात्ले (सिगाप) को टुप्पासहितको घोचा- ५ थान
- २) तितेपाती - एक मुट्टी (जत्ति)
- ३) विभिन्न किसिमका फूलहरू- एक टपरी (जत्ति)
- ४) बन्दुक (तिम्मक) - एक थान
- ५) ढाल तरवार (मुदेम्फेमा, खयाफेमा)- एक जोडी
- ६) धूप/अक्षता- १ टपरा
- ७) ददिरा, बाँसको मसिनो भाटामा भेडाको ऊन, घिउ टुप्पामा राखेको- १०८ गोटा
- ८) तोर्मा, चामल र कोदोको पिठोबाट बनाएको- १०८ थान
- ९) च्याब्रुङ (केः)- १ थान
- १०) पोना (रातो र सेतो कपडा)
- ११) बाँसको सानो तोड्बा र पिपा- २ जोडी
- १२) थुन्चे- १ थान
- १३) कलश- १ थान
- १४) धूप, अक्षता, कोइला
- १५) टाँड थाप्नलाई आवश्यक मात्रामा बाँस र स्याउला आदि ।

(Chongbang [2009](#), 129; Mudenchong [2007](#), 140)

तुङदुङ्गे देवको माङथान (Limbu [2016](#)), माङथान अगाडि खडा बोका र भाले (Limbu [2020](#)) ।

तुङदुङ्गे मुन्धुम

तुङदुङ्गे मुन्धुम लिम्बू भाषामा वाचन गरिन्छ । लिम्बू भाषा भोट-बर्मेली भाषा परिवारको एक भाषा हो । यसलाई श्रीजङ्घा लिपिमा लेख्ने गरिन्छ । श्रीजङ्घा लिपि ब्राह्मी लिपि अन्तर्गत पर्दछ । अतः यहाँ मुन्धुमलाई भारोपेली भाषा परिवार अन्तर्गतको नेपाली भाषा र ब्राह्मी लिपि अन्तर्गतकै देवनागरी लिपिमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

आल्ल खेने लेक्वादो सुम्बदो माङले कुस्सा फोक्वा तुङदुङ्गे माङे साँबा माङ्डे खेने सोदान याःरिन कोत्छे केबेयाङ केयागेल्ले थाबेरा केम्बारे सिङ्धकसे केन्तुम्भु हाः माङवाहाङ्वा हातुसुरू, पिरूसुस्सिल्ले खेन ग आत्तु केत्येआङ याङ्नु केत्येआङ थाबेरा पानु यम्बाए आङ्गा केसा फोक्वाँग साम्मादिङ माङ्वाहाङ्वा आलक केन्बिराङगेन फाङ पेली पान्जा केनात्तुल्ले आसा फोक्वाए खेनेआङ साक्वादिङ हाङवा माङवा केदेक्लो ! आसा साक्वादिङ याक्लाआङ केदेक्लो फाङ् थाबेरा केम्बारे मुङ्ङ केबिरेआङ थाबेरा केम्बा नु थाबेरा केम्फुग तेमेन होप्मा ? वरङ होप्मा आसादिङ यो लाम पेगेसिमुरो । थाबेरा केम्फु नु थाबेरा पानु यम्बा कम्भेलरिक असदिङ्ग यो लाम पेसिल्लेग खेने

पाराहामाड (बराहामाड) कोकाहामाडले कुस्सा फोक्वा ग थामसुवाः, सोगबु, लेगुवा, पिंगुवा, बेलबोटे टे कुरिल्या, जलहारा, बेलहारा, पाखिवास तेम्बे यो इक्सो मिकसो थाननु लाइकुम खम्बु पाडफे, खजुम याख्या पाडफे थो लाम्बा अरुना बरुना वहड तिम्नु इक्सो मिकसो मेलिगेन्नेले सभाया काम्माया होप्मा लेप्साड ईक्सो मिकसो केथान्नुवाड बाह्विबिस्या, फोसुवा, सजिक, सिगेदिम्बा फाक्खड्बा, याक्खड्बा, तिराफारा, चिदेन साम्द्योक केदोक पाड्भे साम्सो यमिड केवान्दुर थो केधाडेल्ले काइयम्बा फाडजड यम्बा कान्दा फुककु, चिन्दा फुककु खड्खड् लुड्मा थिकसेन मिकसो केद्यान्दुर मैवा होप्मालेः च्वामा हाडफाबुड थोप्रा चिन्दुङ्ग वा साम्सोयामिड केवान्दुर फडद्वारा, फाक्खोड्मा फागयोः फागो स साम्सो यामिड केवान्दुर नेरुवा वहङ्ग साम्सो यमिड केवान्दु केथावा चफत् थुड्वा केगत्तुआड् पिरिड्सो यक्मा खनसेन ग म याडकेघोडसिड आडमामस्ता हाड्मा, पेलीपाला कड् साड्सिल्ले खुन्धी मुन्धुमदिड चेक्या केम्यसुत्तेलले खेने ग मासुवासे सोरेकबा, ताकड् लुक्वाने निडफाड् केमेत्तुसी । आल्ल खेनेकन् ते साम्लाम् मेन्चोके कन्हा कुगोसिड केथामेरा साःसिपनिरो । चाड्खि दिनड् नुः मानि पिरिसेओ । खायोः लाम्बा खेने चोक्माखाम्बा जेवादो थोलाम के थाडे हात्तिखावा भुसुन्या खेसन्या सिजेपोमा गर्ज्या दुङ्गये चेमिफम्मा बहड् दबय्या सुम्जिरी सुभलाम्दोग (दोबाटे) फुकक केगत्तुआड् सियाक्पेआड् चड्धो तुडदुड लाड्मा साम्माड् लाड्मा इक्सो मिकसो केःथान्दुल्ले नाङ्गेन पिसाड् सांक्वाखुवा वहड् चुम्साड् फेन्छाड् पनुनुबा नावा चइत् केजोगु आड् केनुक्सेरो ।

आत्तुयाड्नु जुड्मा लाम्ग दबाय्या दुडगे, गोर्ज्या सिजेपोमा तेमेन होप्मा मैवा होप्मा पिरिङ्गे यक्मा हाडवादोमा लाम थो तेसुरो ओखाबु याड्खाबु नातेसु ग सुलुम्फी साँधा वरक (सान्थाक्रा) सिरिड सोरेक साम्सोड यमिङ्ग वान्नु दिड्ला साप्ला लिडतेपमा हाडगाम्बा सयम्बा साम्सु यमिड केवान्दु मुड्वा साम्सिड्वा थुकयुमा युड् तेम्बे पेवा चेन्चेला साम्सी ड्बुड् साम्सो यमिड् केवान्दु आड् चफतिड् थुड्वा केःलेत्तु (मेवाखोला) थरेयेप्पो, सुम्लुड्वा लुग्रड्बा, फोफोबा थिकसेन याड्केघोड्सिड् आड् लिबाड्हा पेलिदिड पाला केतासुसि । लिबाड्हा पगुथिड् कुधि मेद्युडेल्लेगः लासादिड कुदक लक मेजेआड्मेयागेल्ले लकलकथिम्बा साम्सो यमिड केवान्दुसिरो । खनसेन खेने खाम्द्यो सुम्द्यो तेम्बे याड्केघोड्सिड आड सुम्येन थल्लिक थाप्साड लन्दे केयेबे थापन पजेक केयेबे पेरिदिड कायोक्ले पेलिदिडपाला केसामेरो ।

चाड्बुकी क्याबो सान्छोलो । निदुकी सुम्दुकी क्याबो सान्छोलो । भिजाम्फाड्लो ।
 भिजाम्फाड्लो । केपातु आड् अतुदिड् याड्नु केनुक्सेरो । सोने, पाड्ने, चड्लाड् यईक्पा साम्सु
 यमिड् केवान्दुआड् मेनुरी लिड्पो थापसाड् लन्दे केफेर साड्साड् खाउ केयेबे आड् पोलिपाञ्जा
 केसामेल्ले यो हाड्जुमदेन ओ केसुमसिड्वा थिबोड् याक्थुड् साँबा फुः नुःसा लक्कफेक्के ओ मादेन
 साँबालेमु खःने फुःनेइ नुसानेइ? आतिनि केबेक्पा फाड् सन्दो केलाप्ते आड् तुम्दुम हेना केमयेसिल्ले
 आङ्गाम सुरेईप्पो मेन्दासा केजाबा केत्तक तिम्बा नाम्बा खेम्बाआ । इङ्गाग पेलिदिड् पान्जा माक्पाआ
 साँगादिड् ईड्जा माक्पाआ थिक्वुम्दिड् आधिक फेरेक्कः आबुदिड् साई माड्वा आ आद्यक्क थक्पा
 साम्माड्आ, खजुम्दिड् गरः खयामा साम्आ फेजुम्दिङ्गर फेयामा साम्आ थामेरा कुथाड्बारे थामेन्दिड्
 कुयुमार साम्मादिड् माड्सोभुः याक्ला दिड्हाड् सोभु ।

सिक्सेनाम् फोयोरे केहेबा केसिला नुबा केचक्पा इनु दिड्वा काप्तड्वा थिसिपिछिड्
 काप्पिछिड्नु सारी पड्गेम् थोक्मानु साड्िसवा खाउवा तेङ्गो यराड्बा ताक्पा चड्द्यो सुम्दड्वा वका
 नुः सुम्दड्वा वा भाल्या नु मुदेनफेमा, चुल्ली फिया नुःतरमा कुतिल्लानु किपथिक्का येत्छी कुयुस
 थाम् नु तिम्मक नु खोःनु केःनु ददिरा नु लाचम्बा आसुते । आम्बम्बा कुबे आसुते । खेनी रक
 फुःनुसा चुम्देड् केवइबा रै छ फाड् पेलिपान्जा हाड्जुमदेन ओ केजुम्बा साँबाहारे यो बराहा कोकाहा
 माड्ले कुसा फोक्वा साम्माड्देन सुम्दड्बा बकारे लाचम्बा कुबे केम्सुप्ते, नाम चम्बा कुबे केम्सुप्तेरो ।
 लेक्वा कुनित पेकमेन खियासा पउम् थासिड् ओ योन्छो खेमाड् लाः इल्ले तान्छो
 तिड्सांकनामत्तात्तीले केचेक्पा केबुमा चिगोरो नेजेरो माड्सा, हाड्सानु तरमा कुलित्या थाम् नु १०८
 कुयुसु थाम्नु कुहेला कुफरा लाद्युड् चुल्ली फियानु लक्लुड् पोदेन केयेप्प साम्सिड्वा खाउबा
 तेङ्गोयराड् ताक्भानु साँबा दिड्येक्कप पेलिदिड् फाङ्गप मेदेये, साक्वादिड् येक्कप माड्डे पेलिदिड्
 फाङ्गपमाड्डे तान्छादिड् सक्नाम् तारेल्ले तुम्फुड्ला पाखुड्ला साम्मादिड् माड्सोभु, याक्लादिड्
 हाड्सोभु, हेछिड्से नाम्फोयोनु युछो खेमाड् लोसेल्ले सिजोरा केइड्मुन लेक्वादिड् निकप् पेक्पेक
 खियासा यउमा केद्यासेल्लने नाड्मारारे सोरेक केदेसु । सामुदिड् मुदड् केमेतु ईम्बोदिड् कुसड् केलन्दे,
 खन्जुम् खन्गाहा कुसिड् केलन्दे, खन्जुम् खन्गाहा कुसिड् साक्मुरा तोने, आल्ल नाःरेओ !

थुक्लेदिड् साम्माड् खिःरेन खिबुला कुबे मुम्फुसिड्ओ, तुम्फुड्ला सेरी कुसअ पाखुड्सेरी
 कुमअक् थेबे ओ ! थल्लेदिड् साम्माड् तोम्भा थेबे ओ आन्छोन् खक्पुड् पेधुआड् केम्धेपेल्ले चाखिदिड्

पोमा केयुडे । खन्जुम् खन्गा इसिक लोकफा दाङ् सिङ्धिम्दाङ् सिफके येबो हाङ्हायो चाङ्खिपोमा
 थासे ओ लिङ्खी नुःमा कुक्सेओ । आल्ल यो लोकवादो सुम्बदो माङ्ले कुसा फोक्वा ऐ एन्देन्,
 लाचम्बा कुबे केसुत्याङ् नामचङ्बा कुबे केम्सुत्याङ् लाउक्मा, लारोम्मा सेल्लेफिरी नाधेक् चुङ्
 साम्सुयमिङ् केवान्दुर पावाभावा उदलोबा तुम्याङ् यक्मा तेम्बा मिक्केवान्दु माङ्सा हाङ्सा माङ्गेन
 हाङ्गेन कलिसुसाङ् माङ्सा हाङ्सा माङ्गेन हाङ्गेन मिलेगेन्लो तेन्गो यराङ् केद्यासिङ्लो फेफे वायक्पा,
 फङ्फङ् देम्बा आरितुरी पाङ्ली सेन्भमा सेचक्मा मिङ् केवान्दुर ईसवा याङ्सुवा साम्सु यमिङ् केवान्दु
 आङ् अतुयाङ्नु केनुक्से आङ्? ईकाङ्मा दिम्भा(?) माङ्सा हाङ्सा माङ्गेन हाङ्गेन केलिसु माङ्सा
 हाङ्सा लिङ्गेरो । कन्हा सा? साङ्पुङ् नाक्पा तेन्लो । साङ्पुङ् थासे ओ । आल्ल याम्मु खेने खान्यो
 लामग वालिङ्मा सुलिङ्मा वादङ् खेच्या सामुचे याङ्मुचे साम्सु यमिङ् केवान्दुर चफत् थुङ्वा
 केलेत्तुरो । सिङ्चङ्मा चरखागेः तिजाङ्जाङ् युराजेक वाङ्दाजेक, चाँख, लसिला मिक्लानेम्मा
 साम्सुयमिङ् केवान्दु आङ्कोभेदेम्बे (कोचेतेम्बे वा लिलिङ् कोभे तेम्बे) थिकसेन याङ्केद्योकसिङ् ।
 सावापेक्पेक येच्चान् पेक्पेक् थाप्साङ् लन्देकेवेबे साङ्साङ् खाउ केयेबे रो पापुङ् तेम्बे पेलिपाला
 केसामेरो इक्सो मिक्सो केलिगेरो। च्याबुकी क्याबो साम्छोलो कडेकी क्याबो सान्छान्लो । भिजाम्भो!
 सुलुङ्दिङ् कुन्दुङ् केल्लिङ् थाक्चुम मुलिङ्, चाँगा साम्युमा साम्सु यमिङ् केवान्दु आङ् अतुयाङ्नु
 केनुक्से रो ।

सापम्मा उत्तिबुङ् तामाबुङ् लाजेथो मु घुन्छो साप्पादिङ् कुमाङ् युक्ना साम्सु यमिङ्
 केजान्खस आङ् कङ्दिङ् फाङ्जङ् केलेत्तु वामन, याङ्मन तिङ्दिङ् नाःला नाहेन नाःला तिङ्दिङ्
 नाहेन् केसात्तु इसिक कन खक्पुङ् कुबे केनेमाहायो आङ् निङ्दिङ् नाहेन् साक्तेओ । थोक्फेत्र पुङ्मा
 हाङ्ग्री फेक पुङ्मा, यासिङ्गायक, चेदिङ् वाना नाइयेक्सा वप्ले, कङ्थावा सावादिङ्, लिगुङ्, लिदाङ्,
 पेलिसेक्मा, चेक्पा फक्मा सिङ्पाङ् खोमा पेकोनेमा, युमिक्मा, पाङ्दाङ्मा साम्सु यमिङ् केवान्दु
 फुङ्बिसे पाङ्बिसे, सिग्रहगा, उब्रङ्ना साम्सु यमिङ् केवान्दु आङ् अतुयाङ्नु केनुक्सेरो । अतुयाङ्नु
 केनुक्सेल्ले मिक्किसो केफुङ् लामा ताम्फुङ्नामा नुः सेन्दो तुम्मा केलोससिरो । मिकी सो
 ताम्फुङ्नामेन्नु सावा पेक्पेक् कन्हासा साङ्पुङ् नाक्मा लेन्लो साङ्पुङ् होप कःर साङ्पुङ् थासेओ ।

आल्ल दुङ्दुङ्गे (तुङ्दुङ्गे) माङ्ग साँबा माङ्ग खयो लाम्बा तेगोदिङ् यराङ् केथासिङ् डेल्ले
 मिकिदिङ् केफुङ्ला मेल्ले तिङ्दिङ् ना के हे?ते नाकेते साङ् तिङ्दिङ्देन सिगारायो, नाःपेगे पालुङ्

होप्पा भोजी खजुमा भी मुक्का ताईछाड्मा (?) हाती रुम्बा सत्तदिङ् केभाड सुवा याक्लादिङ् केहाड सुत्ता साम्सो यमिङ् केवान्दु आङ् थिरेदिङ् पालुङ् ओ पमेदिङ्यावके दाङ्सिङ् लेक्वा लिनाम पकपेक थाप्साङ् लन्देन केयेबे । साङ्साङ् खाउ केयेबे । ना थिरदिङ् चाङ्बुक तेभवे इक्सो दिङ् मिक्सो लिगेरो पेलि पाला केसामुले पेलिपाला केसामेरो । चाङ्बुकी क्याबो सान्छोतो पालुङ्ली क्याबो सान्छिलो भिजाम्फो । भिजाम्फो खयो लाम्वाग खेने पारहाहाङ् कोकाहाहाङ्ले कुसा फोक्वा दुङ् दुभाङ् साँबा माङ् लेक्वादो लिः नाम केयेबे आङ् भिरुक्का पाक्वामा कामरुङ् यक सङ्खङ्लुङ् ततोरोपा नेवोरोपा साम्सोयमिङ् केवान्दुर फेफेमा केभाङ्थान साङ्साङ् वरुम केथासी डेल्लो कबेमाङ् कोसेसीङ्ले आल्ल खजुम खन्गा इसिक कुवेयाङ् बसोसिङ्ओ आल्ल याम्मु सुसुगेन सिवातेम्बे सामुछेमु पछे साम्सु यमिङ् केवान्दुआङ् सोदोमोः आरीछरी पाङ्ली सेन्मा साम्सु यमिङ् केवान्दुआङ् अतु याङ्नु केनुक्सेआङ् चारमागेः पमेनः याङ्केघोसिङ् ताङ्वारा पेङ्वारा काङ्दिङ् फाङ्जङ् केलेत्तुरो थुङ्थाप साप्पोले बुदोरा याङ्दोस उम्फकमा काङ्दिङ् फाङ्जङ् केलेत्तुरो लुङ् पाङ्फेलुरा निराथो थिरिदिङ् चाङ्बुक सेन्दाङ् लासी डयेप्ना मियादिङ् नामसिङ् येप्ना खजुम् दिङ् खापापोना फेजुम् दिङ् फेयोपोना लदिम्भक कुबेयेप्ना केसिङ् कुँगे पत्ना तेल्लारा लासो नेन्ना तरमा कुदिल्ला युक्ना तदुराँ कुबेन युक्ना नेतिकुभुङ् कुहेला कुफरा साङ्पुङ्नुमा तामा हाङ्वामाङ्वा ताक्मा साङ्गुम्फुना नत निगे साङ्भेन्नु यो हाङ्जुमदेनन ओ केवाबा सुलुङ्दिन साँबाहारे खेने पारामाङ् (बराहामाङ्) कोकाहामाङ् दुङ्दुङ् (तुङ्दुङ्गे) माङ् साम्बामाङ् डिल्ले पेल्लीपान्जा केमेत्तुसी इसिक थी थिरिचाङ्बुक तेन्लारा कोलासो लेलाओ तेल्लारा लासो केम नेत्नेरो लासेवा तुङ्ङ् करेरो ।

नामसेवा तुङ्ङ् करेबा । लाद्युपि हान्छाङ् करेरो । नामद्युपी हान्छाङ् करेरो । थिःदङ्बा काप्ताङ्बा पथःपिछिङ् माप्पिछिङ् सारी पङ्गेन थोक्मानु, लाद्युपा नाम्द्युपा तुङ्ङ् करेबा इसिक आङ्नु ... (मिति र यबोदाङ् पुकार्देँ) युन्छोदिङ् खेमाङ् लोसल्ले/साक्वादिङ् कुनाम् ओतल्ले । (साम्माङ् गर्ने घरधनीको नाम लिएर) लाचमबा कुबे सुप माः बेला करेरो !

थिदङ्बा, काप्ताङ्बा थिः पिछिङ्, काप्पिछिङ् सारी पङ्गेन थोक्मा लाद्युपा नाम्द्युपा, कुङ्कुनाम् नुमाहाङ् करेरो चैगाङ्मा, चेबुङ्मा चिगेरो नेगेरो माङ्सा हाङ्सा, तेङ्गोदिङ् यराङ् ताक्मा सेनी कुवा भाल्या आङ् करेरो ! चाङ्बुकी क्याबो सन्छालो (तीनपटक भनेर बोकाको पुच्छरको रौँ थानमा चढाउने) फेरि पालुङ्गी क्याबो सान्छालो ! (तीनपटक भन्दै बोकाको जुरो र टाउकोको रौँ थानमा

चढाउने) र अन्त्यमा सुम्दुकी क्याबोकी सान्छालो (तीनपटक भन्दै टाउकोको रौं थानमा चढाउने) आल्ल खेने तेल्लारा केलासो नेत्ना थिरी चड्बुका तेम्बे लेक्वा तुल्का केयुडेरो खन्जुम् खन्नाइसिक कन लासो ने:मेओ, लोकफादाङ् पडिखिम दाङ्हा आङ् लेक्वा तुक्ला कोसेसेओ फाङ् हाङ्वामाङ्वा कुक्से: साइपुई फुक्से फाङ् सिप्रकके येबो दाङ् हारे सुम्दङ्वा बका, चौजिक नाम्बा, मुसुक नाम्बा न मा केखुबा रे खक्पुङ् दिङ् कुबे केम्येप्टेरो, चिगेरो नेगेरो माङ्सा हाङ्सा हा सेनिङ् कुवा भाल्याले केलाङ् ताक्मा नु: सिजोरा केङ्ङ्सी सानु नु:माता:मा साइपुई हाङ्बा माङ्बा थासेओ !

थुक्लेदिङ् साम्माङ्, खेन्साङ् मेन्जोकेओ । नाङ्मारे सुरेदङ् थाप्पारे युरेङ्तुङ् पयङ् चुठी मेन्जोके ओ ! साप्पादिङ् कुमाङ् याक्लम्दिङ् कुबे तोम्मा येबेओ । थक्लेदिङ् साम्माङ् तोम्मा येबेओ । तुम्फुङ्ला सेरी कुअक् फुअक्पाखुङ्ला सेरी कुनात् कुनात् येबेओ । सिजोरा ईङ्मु सारे पोलिदिङ् पान्जा, अखेदिङ् ताजेङ्क नेत्नेजेरो लेक्वाए तुक्ला केरेरो ! लोकफादाङ् सिम्धिम्दाङ्ले खप्पुङ्दिङ् कुबे केम्येतेरो खक्पुङ्दिङ् कुबे ताक्तेओ (भोग दिएका बोका र भालेको मुट्टु भिकी थानमा चढाउने) आल्ल खेने तुङ्दुङ्गे माङ् साँबा माङ् पेरिदिङ् पान्जा केलोसे इसिक कुकुसिङ् सुलुङ्दिङ् साँबाहाङ् हारे खक्पुङ्दिङ् केम्येते आङ् सिकुम् निङ्वा केसेरे आङ् माङ्वा हाङ्वा साइपुई कुबे केयासु आङ् थाबेरा केन्पपाबारे ओ खक्पुदिङ् कुबे केगुछिङ् आङ् अत्तुदिङ् याङ्नु केनुक्से । कन्हासा पाराहामाङ् (बराहामाङ्) ले कुसा फोक्वा दुङ्दुङ्गे माङ् साँबामाङ् खेने थाबेरा पानु यम्बा लेक्वादो सुम्बदो, पाराहा ककाहा माङ्लेओ मुङ्ङ् नाक्से फाङ् खक्पुङ्दिङ् पेयेप्ले केमाङ् निङ्वा केहाङ् निङ्वा सेरेआङ् से: निङ्वानु केधासिङ् लो !

थिरी चाङ्बुक तेम्बे नु निला, तुरा लुङ्पाङ्फे तसराखा खुम्लामदो, अरुना बरुना बफेरे थाम्बिना कइदिङ् फाङ्जङ् केलेत्तुरो । चामदाङ्वा, हटिया, वासुखोरा, वायुखोरा, सिङ्सापोति, खरना, हिदाङ्मा, थुपु, पाखिवास, पाङ्मा, अरुना, बरुना, सतीघाट, लाङ्कुम, खम्बु पाङ्फे, कुरिल्या, पिल्बोटे, पिखुवा, लेगुवा, संगपु, लेक्वादो, सुम्बदो (बराहा कोकाहा) यो थामेरा केङ्ग्यबा खक्पुङ् कुबे ककनु केगेरेआङ् थाबेरा पानु यम्बाए आङ्गा ग साँबादिङ् येत्हाङ् पाङ्फेहाओ साबा येहाङ्हा कोत्तुङ् सिङ्ङ्ङ् वयाङ्ङ्ले बकु पाङ्फेहा कइदिङ् फाङ्जङ्हा कात्तुङ्आङ् वयाङ्ङ्ले तेमेन वहङ् हा कात्तुङ्आङ् वयाङ्ङ्ले थो केत्तकुम् (केतक्के) मेवा पुम्मा थो: सुलुङ्दिङ् साँबाहाङ्गे चिजिक केनाम्बा मुयुक् केनाम्बा सुद्यदङ्बा बारे खक्पुङ्दिङ् कुबे मेत्ताङ्फाङ् थाबेर पानु यम्बाओ

परिदिङ् पान्जा केसामले थिन्दाङ् सानुपोराए खेने थो सावादिङ् येत्हाङ् सुलुङ्दिङ् साँबाहारे
 खक्पुङ्दिङ् कुबे केमेनेत्ते गर, खुन्छी चाङ्खिदिङ् पोमा, लिंखिदिङ् नुःमा पिरेसे, आबुदिङ् साई
 मेनाक करः आबुदिङ् साइ पिरेसे । तिङ्दिङ् नाहेन हाःईःक कःरः तिङ्दिङ् नाहेन ईक्से सोगिम
 सोभा इक करः सोगिम सोःभा इक्से, ससिक यङ्दङ् सोधा मुरिङ् सुगुप प्रङ्वात इक्सेसे आङ्
 हाङ्बा माङ्बा पिरेसेफाङ् थामेरा पानु यम्बारे सामादिङ् इङ्खङ् केमेत्ते । खनजुम खन्मा इसिक्या
 लोक्या सिङ्घिमादाङ् हाः आप्लुङ्डे पेरुङ् दाङ्हायो नुःमा ताःमा नाक्या सिजोरा केङ्ङ्भु सारे पेली
 पान्जा केनेतेरो ताङ्ङेइ हुक्सो सेवारो । (Chongbang 2009 ; Mudenchhong 2007) ।

नेपाली अनुवाद

अब तिमी त्रिवेणीदेवका कान्छा छोरा दुङ्दुङ्गे (तुङ्दुङ्गे) देव साँबादेवले बिउबिजन पुन्याउन
 जाँदा यता तिम्रा बाबुले तिम्रा दाजुभाइलाई शक्ति वरदान बाँडिसकेकाले तिमी फर्की आउँदा आफ्ना
 बाबुसँग मलाई पनि शक्ति वरदान देऊ भनी विन्ति गर्दा तिम्रा बाबुले हे ! मेरा कान्छा छोरा तिमिले
 पनि मबाट शक्ति र वरदान लौ पायौ भनी आशीर्वादसहित शक्ति, वरदान दिए अनि ती तिम्रा बाबु
 ओरालो लागे । तिमी कोकाहाका कान्छा छोरा भने उँभो थाक्सुबा, सोगबु, लेगुवा, पिखुवा, कुरूले,
 जलहारा, बेलहारा पाखिबास मैदान माथि रमिता हेर्दै डुल्दै खम्बु गाउँ याख्खा गाउँबाट अरुण बरुण
 नदी डुल्दै रमिता हेर्दै बाह्रबिसे, कोसुवा, सजिक, सिगेदिम्बा, फाख्खङ्बा, याङ्खङ्बा, तिराफारा,
 चिदेन, साम्थोक, कन्धोक गाउँहरूका नाम पुकार्दै उकालो लाग्यौ । त्यहाँ तिमिले ठूला पहाड कन्दरा
 ओडार निन्द्या ओडार खङ्खङ् पहाड एकपटक रमिता गर्दै मेवाखोलाको नाम पुकान्यौ । तम्बर नदी
 पार गरी पिरिङ्गढीमा पुग्यौ । मास्वा रानीसँग बोल्न खोज्दा तिनीहरूले तिमिलाई गिज्याए । तिम्रो
 अपमान गरी तिमिलाई उल्याए । त्यसकारण तिमिले हे मास्वा हो ! तिमिहरू नफैलने अपुताली हुनु
 भनी श्राप दियो । तर आज हामीलाई त्यस्तो कुनै श्राप दिने काम नगर । यी बालबच्चाहरू तिम्रै
 उपकार चाहिने सन्तान हुन् । यिनीहरूलाई आयु, आशीर्वाद र वरदान देऊ ।

त्यसपछि तिमी चोक्मा खाम, जैवादो हुँदै उकाला हात्तीखावा, भुसुन्या, खेसुन्या, सिजेपोमा, गोर्जा, दुङ्गे, चेम्फिमा खोला दोबाटे, त्रिवेणी दोबाटे ओढार पार गरी भीरपहरामाथि दुङ्दुङ्गे भई नाच्यै घुम्दै रमिता हेन्यौ । त्यसपछि तिमी पूर्वसङ्खुवासभा दाहिने देब्रे रमणीय स्थल सृष्टि गरी फर्कियौ । तिमी फर्कने बाटो दोबाटो, दुङ्गे, सिजेपोमा, उँधो मैवाखोला पिरिङ्गे तर्दा हाड्वा दोभानबाट उकालो ओखाबु यात्तबु पर जाँदा सुलुम्फी, सान्धावरक, सिरिन, सोरेक नाम पुकार्दै दिङ्ला, साप्ला, लिङ्तेप्मा, हाङ्गम्बा, सयम्बा नाम पुकान्यौ । मुड्वा साङ्सोड्वा थुकयुमा थुङ्तेम्बे, पेवा, चेन्चेला, साम्सोड्बुङ् नाम पुकान्यौ र खोला तन्यौ । सुङ्लुङ्वा, लुङ्गुवा, फोफोयोमा एकपटक पुगी लिवाङ्हरूलाई बोलायौ तर लिवाङ्हरू जाँड पिउन तथा भात खानमा मस्त भएकाले उनीहरूले तिम्रो वास्ता गरेनन् । त्यसकारण तिमिले उनीहरूलाई लठेब्रा, अधबेस्रा नाम लगाइदियौ । त्यसपछि तिमी साम्यो सुम्यो पुग्यौ । तीन दिनसम्म पवित्र रूपमा प्रकट भयौ । सबैले तिमिलाई बोलाए “च्याबुकी क्याबो साम्छोलो निदुकी साम्दिक क्याबो सान्छोलो मिजाम्फाम्फो मिजाम्फाम्फो” भन्दै फर्कियौ । सोने पाङ्ने चङ्लाई यङ्कपा नामले पुकान्यौ र शुद्धसँग प्रकट भयौ र बोल्न थाल्यौ । सबै साँबा दाजुभाइहरू भेला भएको ठाउँमा साँबाहरूले तिम्री दाजु हौ कि भाइ हौ कता जाने भनी विनम्रतापूर्वक सोधनी विन्ती गरे । तिमिले जवाफमा म बोली सिद्ध भएको शक्ति प्राप्त व्यक्ति हुँ । बालबच्चा नहुनेलाई सन्तान दिएर अपुतालीबाट बचाउन सक्ने शक्ति भएको व्यक्ति हुँ । सदा ढाल, तरवार लिएर हिँड्न मन पराउने भगवान हुँ भनेर बतायौ । चोखो पवित्र जोडी तड्बा, जोडी पिपा, कलश धूप अक्षता, दियो, ढाल, तरवार, चङ्मा सजाएर १०८ तोर्मा लहर सजाएर तीनवर्षे भाले तीनवर्षे बोकासँग मलाई मान भाउ गर, मेरो पुकार गर, भनी भन्यौ । त्यसैले त्यहाँ भेला भएका साँबाहरूले तिमिले भनेभैँ गरी तिम्रो पुकारा गरे । तीनवर्षे बोका, तीनवर्षे भाले, तोर्मा, ददिरा, खुकुरी, ढाल, तरवार, ढोलसँग पवित्र चाड बनाई आठ नौ फन्को पूरा गरे । तिमिले तिनीहरूलाई शक्ति प्रदान गन्यौ ।

अब हामी पनि बिहानीपख तिमिलाई समय समयमा बोलाउँछौं । आऊ है तिम्रा अगुवा, पछुवा, चिगोरो, निगोरो देवपुत्रहरूसँग तरमा कुलित्या थामसँग १०८ कुयुस थामसँग रातो सेतो कुखुरासँग सामुन्नेमा पवित्र थानमान गरी आठ नौ फन्को पूरा गरें । आठ नौ देव बिहान हुँदा सुनकेवरा फूलले शोभायमान देवतुल्य देवमित्रहरूसँग बेलुकी हुँदा तिम्रा पुकार गर्ने तिमिसँग बात मार्ने देव । तिम्रा

दूतमार्फत् तिमीले ६ पटकसम्म बोलाउँदा पनि तिम्रो मान नगर्नेलाई तिमीले बहुलाउने, धतुराउने, छारेरोगी बनाइदियौ र अपुताली पारी दियौ । अनि पुनः नचिनिने गरी प्रकट भयौ । अब त्यसरी गालीश्राप दिन छाडी देऊ । अघि तिम्रो मानभाउ गर्नेलाई शक्ति आशीष प्रदान गरेका थियौ । त्यसरी नै आज यस घरपरिवारले तिम्रो मानभाउ गर्दैछन् । यिनीहरूको पनि राम्ररी संरक्षण गरी देऊ । यिनीहरूलाई जोगाई देऊ । आशीष वरदान देऊ । हे ! त्रिवेणी वराहा कोकाहामाडका कान्छा छोरा अघि चन्द्रसूर्य मूर्ति बनाई लाउक्या, सारोम्मा, सेल्लेफिरी, नाधेक्चुङ् नाम लगाई पावा भावा, उड्लोवा, तुम्याङ्क्या, तेम्बा नामधारण गरी आशीर्वाद दिँदा तिम्रो आशीर्वाद लागेन । त्यसपछि ओरालो लाग्यौ । फेफे वायक्या, फङ्फङ् देम्मा, आरीतुरी पाङ्लो, सेन्भामा, सेचम्मा नामधारण गरी इसवा याङ्सुवा नामधारण गन्यौ । शक्ति प्राप्त गर्न आशीष वरदान माग्दै छन्, शक्ति वरदान देऊ है । अब फेरि तिमी बलिङ्मा, साहिङ्मा, वादङ् खेच्या, साममुचे, याङ्मुचे नामधारण गरी खोला तन्यौ । सिङ्वाचङ्मा, चर्खागे, पिजाङ्जाङ्, पुराजेक, पाङ्लाजेक, चङ्ख तसिला मिक्लानेम्मा नामधारण गन्यौ । आङ्को फेदेम्बे (कोचे तेखे) मा एकरात बास बस्यौ र आठ दिन पवित्र भइ प्रकट भयौ । पापुङ् मैदानमा बात मान्यौ, रमिता हेन्यौ । “चाङ्बुकी क्याबो सान्छोलो कडेवी क्याबो सान्छोलो मिजाम्फाम” भन्यौ । अनि त्यहाँबाट फर्केर सापम्मा, उत्तिबुङ्, नामाबुङ् गाउँलाई देवस्थान घोषणा गरी डाँडा काटी गयौ र आँखी डाही छेकथुन लिई गयौ । त्यसरी नै यहाँ उपकार गरिनेहरूको पनि आँखीडाही छली देऊ है ! गुराँस हाङ्गिफेक, यासिङ्गायक, चेदिङ्वाना, नाङ्क्या, वालेङ्थाबा आदि फुङ्बिसे, पाङ्बिसे, पेकोनेमा नाम लगायौ र फर्की आयौ ।

यसरी फर्कदा तिम्री तरूनी वनदेवीसँग भेट भयो । उनीसँग तिमी आठ दिन साथीसँगी भई बस्यौ । यो पनि आशीष वरदान माग्ने ठाउँ हो । आशीष वरदान छैन भने सातो हंश छैन भने साथी हंश लगाई देऊ । अब साँबादेव दुङ्दुङ्देव यहाँबाट ओरालो लाग्यौ अब तिम्री तरूनीले तिमीलाई आँखी लगाए पनि आँखा लगाउने ठाउँहरू सिगारामाथि जाऊ । पालुत्तेला, भोजी खजुमा, निःमुक्मा, ताइछाङ्मा हात्तीरुम्मा क्षेत्र तिम्रो खेली खाने ठाउँ घोषणा गन्यौ र पालुङ् भन्ने ठाउँमा पुगी चार दिनसम्म प्रकट भयौ र त्यस ठाउँमा तिमीले बोलाउँदा तिमिसँग मानिस बोले । चाङ्बुकी क्याबो सान्छोलो पालुङ्ली क्याबो सान्छोलो, यीजाम्फो मिजाम्फाम्फो । त्यहाँबाट तिमी बराह कोकाहाको छोरा दुङ्दुङ्गे देव त चार दिनसम्म प्रकट भयौ । मिरुक्मा, पाक्वामा, कामरुङ्, सङ्खङ्लुङ्,

तङ्खङ्खुङ्गे, तवोरोपा, नेवोरोपा नामकरण गरी तिम्रो देवस्थललाई सफा बनायौ । तिनीहरूलाई संरक्षण गर्न त्यहाँ फर्की आयौ । चारमागे पमेनमा फेरि पुग्यौ ।

ताङ्बारा पेङ्बारा पहाड नाघ्यौ । थुङ्साप, साप्पोन, याङ्दोरा उम्फक्मा पहाड नाघ्यौ । लुङ्वाङ्गे लुरा पवित्र स्थलमा दिनरात तिम्रा भाला, तरवार, ढाल, बन्दुकसँग पवित्र लासो थापी तोर्मा कुदिल्ला राखी तन्दुरा राखी जीवनरूपी राता सेता फूलसित आयु वरदान आशीष थाप्न थुन्सेसँग बसेका साँबा भद्रभलाद्मीहरूले तिमी बराहाकोकाहादेव दुङ्दुङ्गेदेव साँबादेवसँग वरदान मागे जस्तै आज शुद्ध पवित्र तिम्रो ओछ्यान लासो ओछ्याई मानभाउ गरेका छौं है । तिम्रो मान पूरा भयो भाउ पूरा भयो । जोडी तोङ्बा जोडी पिपा कलस राखी यस मितिमा यस मैनामका धनीहरूले बेलुकीपख, घाम अस्ताएको बेला यस घरका मूली फलानाले तिमीलाई पुकारा गर्ने बेला भो है पुकारा गर्दै छ । जोडी जाँडको तोङ्बा जोडी पिपा, कलस धूपको वास्ना दियोँ, तिम्रो मानको थान थपना पूरा गर्नुँ, नगरा, ढोल राख्यौँ । तिम्रो स्वागतको लागि भाले पनि चढायौँ । चाङ्बुकी क्याबो सान्छोलो (तीनपटक वाचन गरेर बोकाको ढाङको रौँ थानमा चढाउने) । कडेवी क्याबो सान्छोलो (फेरि तीनपटक वाचन गरेर टाउकाको रौँ चढाउने) । अन्त्यमा साम्दुकी क्याबो सान्छोलो (फेरि तीनपटक वाचन गरेपछि टाउकोको रौँ थानमा चढाउने) । अब तिमी अघि तिम्रो स्थल चङ्बुका मैदान, सिम्सार तुल्मामा तिमीलाई लासो चढाएजस्तै आज यस घरका धनीहरूले तीनवर्षे बोकासँग तिम्रो मान भाउ गरे मान भाउ पुन्याए । तिमीलाई तिम्रो स्वागतको लागि भाले पनि चढाएका छन् । तिमीलाई तिम्रो मनपर्ने खानपिन हातहतियार राखी भोग दिएका छन् । मलाई तिमीसँग बातमार्न दूत बनाइएको छ । यस दूतको कुरा सुनी यस घरका मैदानका धनीहरूलाई राम्रो संरक्षण गर्न आयु, वरदान देउ । देवताहरू रिसाएका भए खुसी पारी देऊ, जिउज्यान जोगाइदेऊ, मान्छे बहुलाउने, धतुराउने, छारेरोग आदिबाट बचाई देऊ । कुनै मरिमराउ, अकाल मृत्युबाट जोगाउन देवता सदा दाहिना पारी देऊ । यो दूतले यही बोली विन्ती गर्रँ है ! यस घरधनीहरूको तर्फबाट पुकारा यही गर्रँ है । पुकारा सुनिदेऊ । अब भोग चढाउँदै छु । भोग ग्रहण गरी देऊ है । (भोग दिएपछि बोकाको मुटु र भालेको मुटु फिकेर थानमा चढाउने) । अब तिमी तुङ्दुङ्गे देव साँबादेवले भनेबमोजिम तिम्रो प्रथम पटक मान राख्ने तिमीलाई चिन्ने सुःलुङ्दिङ्ग साँबाहरूले तिमीलाई भोग दिए अनि तिमीले बुद्धि दियोँ ।

तिमीले सबैलाई आशीष वरदान दियौ र फर्कियौ । हे बराह कोकाहदेवको कान्छाछोरा दुडुदुङ्गे देव साँबादेव ! तिम्रो बाबु त्रिवेणी देव बराह कोकाहसँग सबैले शक्ति मागे । पवित्र चाङ्बुक मैदान, निलातुरा, लुङ्पाङ्भे, तसराखा, सुम्लाम्दो, अरुण, वरुण, थाम्बिना पहाड नाघ्यौ । चाम्दाङ्वा हटिया, वासुखोरा, सिङ्पासोती, खरना, हिदाङ्मा, थुपु, पाखीवास, पाङ्मा, अरुण, वरुण, सतीघाट, लाङ्कुम खम्बु गाउँ कुरुले, पिल्बोटे, पिखुवा, लेखुवा, सँगपुबाट त्रिवेणी कोकाहा तिम्रा बाबु भएको ठाउँमा यो मेजमान दिँ । भोग दिएको भारीसँग पुगी, हे बाबु म त लिम्बूवान पहाड पर्वत सबै खोलानालामा घुमँ । यसरी घुम्दा मेवाथुममा सुलुङ्गदिन साँबाले मलाई तीनवर्षे गन्धे बोका भोग दिएर ठूलो भालेले स्वागत गरे । मसँग आशीर्वाद मागे, भनी भन्यौ । तिम्रा बाबुले पनि तिमीलाई हे मेरा छोरा ! तिमीलाई लिम्बूवानमा सुःलुङ्गदिङ्ग साँबाहरूले मानभाउ गर्दछन् भने उनीहरूको प्रगति गरी देऊ । छोरा मागे छोरा देऊ । सन्तान मागे सन्तान देउ । तिनीहरूको संरक्षण गर । यदि उनीहरूमा आँखी डाही ईर्ष्या छ भने त्यो दूर गर । अकाल मृत्यु, सिंहभूमै, जागित्राले दुःख दिएको छ भने ती सबै भगाइदेऊ । आयु, वरदान माग्दछन् भने आयु वरदान देऊ, भनी मानेजस्तै उपकार गरिने यस घर, मैनामका धनीहरू फल्लफुल्ल सकुन्, यिनीहरूको शुभलाभ होस, यिनीहरूले संरक्षण होस भनी हजुरसँग पुकारा गर्दै छन् है - यही विन्तिबाट गर्ने तिम्रो दूतले दुईहात जोडी विन्ति गरेको छु । नमस्कार !

Note: भरत सुब्बा तुङ्खङ्ग लिम्बूको अनुवादलाई भाषागत सम्पादन मात्र गरिएको छ (Chongbang 2009) ।

तुङ्गदुङ्गे देवलाई भोग चढाएको बोका र भालेको मुटु फिकेर माङ्थानमा चढाइन्छ । त्यसपछि बलि दिइएको जनावरको मासु प्रसादको रूपमा घरपरिवार, छिमेक तथा आफन्तद्वारा भक्षण गरिन्छ ।

तुलनात्मक विश्लेषण

मौखिक र लिखित मुन्धुममा भिन्नता

हाल साम्बा पुरोहितले गाउने मुन्धुम र आजभन्दा १६० वर्षअघि लेखिएको तुङ्दुङ्गे मुन्धुममा केही भिन्नता पाइन्छन् । तुङ्दुङ्गे देवलाई मेवाखोलमा स्वागत गर्ने मुन्धुमी पात्र साम्बापिच्छे फरक बताइन्छन् । लिम्बू जातिको चिनारी पुस्तकमा गोविन्दबहादुर तुम्बाहाङ्गले तुङ्दुङ्गे मेवाखोलामा पुग्दा तुङ्दुङ्गे देवलाई मिक्केन्दाङ्गले स्वागत गरे भनी साम्बा उद्धृत गर्दै बताउनुभएको छ (Tumbahang [2011](#)) । साँबा मिङ्सा सङ्घुम्भोका उपाध्यक्ष गङ्गा साँबाले एक अन्तरवार्तामा तुङ्दुङ्गे देवलाई मादेनले स्वागत गरे भन्नु भएको छ (Limbu [2020](#)) । किरात संस्कृतिविद् चन्द्रकुमार सेर्माले तुङ्दुङ्गे मेवाखोला चाबुक पुग्दा मुदेन्छङ्ग साँबाले दाजुभाइ भनी स्वागत गरे भनी साम्बा साभार गर्दै भन्नुभएको छ (Sherma [2009](#)) । उल्लेखित स्वागत गर्ने मुन्धुमी पात्र हालैका विभिन्न अध्ययनमा साम्बाबाट पाइएका ज्ञान हुन् । तर करिब १६० वर्षअघि नन्दप्रसाद चङ्बाङ्ग साँबाद्वारा वाचित तथा इन्द्रप्रसाद चङ्बाङ्ग साँबा हाङ्पाङ्ग-१ ताप्लेजुङ्गद्वारा लिपिवद्ध गरिएको तुङ्दुङ्गे मुन्धुमलाई आधिकारिक मुन्धुम मानेर आ-आफ्नो वंशावलीमा उल्लेख गरेका छन् । चङ्बाङ्ग साँबा वंशावली र मुदेन्छङ्ग साँबा वंशावली दुवैले तुङ्दुङ्गेलाई मेवाखोला साँबामा स्वागत गर्ने सुलुङ्गेन (सुलुङ्गदिन) साँबा बताएका छन् (Mudenchhong [2007](#); Chongbang, [2009](#)) ।

माथि उल्लेखित विद्वान लेखकहरूले हालसाल स्थानीय साम्बा, फेदाङ्गमालाई सोधेर लेखेको बुझिएको छ । मौखिक परम्परामा विविधता आउनु स्वभाविक छ । तर चङ्बाङ्ग साँबा वंशावली एवम् मुदेन्छङ्ग साँबा वंशावलीले आजभन्दा १६० वर्षअघि लिपिवद्ध गरिएको मुन्धुम दाबी गरेका छन् । त्यसैले करिब डेढ शताब्दी अघिको लिखित सामग्रीलाई आधार मानेर लेखिएको मुन्धुमलाई नै भरपर्दो र विश्वसनीय स्रोत र आधार मान्नु पर्दछ । तसर्थ चङ्बाङ्ग साँबा र मुदेन्छङ्ग साँबा वंशावलीमा उल्लेख भएभैं तुङ्दुङ्गे देवलाई सुलुङ्गेन (सुलुङ्गदिन) साँबाहरूले स्वागत गरेको भन्ने तथ्य बढी पत्यारिलो छ । किरात सेनेहाङ्ग लिम्बू वंशावलीअनुसार यी सुलुङ्गेन साँगुरीदेखि उत्तरलाग्ने सेनवंशका माइलाभाइ साबासेरेङ्गका सन्तान थिए (Sen [2007](#)) । अतः सुलुङ्गेनलगायत कालान्तरमा विभिन्न मुन्धुमी पात्र अघि एकै वंश भएकाले तुङ्दुङ्गेलाई साँबावंशले आफ्ना पुर्खा मानेका हुन् ।

खजुम किंम्बदन्ती

उहिले बराहाकोकाहा माड बालक रूपधारण गरी छथर खजुम लिम्बू बस्तीमा प्रकट भएछन् । उनी दिनमा बालकको रूपमा प्रकट भइ त्यहाँका केटाकेटीसित खेल्ने गर्दारहेछन् । यसरी वस्तीका केटाकेटीहरूसंग माड घुलमिल भए । साँभ परेपछि भने बराहमाड अल्प हुँदारहेछन् । उनी राती कहाँ जान्छन् कसैले चाल पाउँदैनथे । बराहमाड दिउँसो मात्र गाउँवस्तीमा भुल्कने क्रम लामो अवधिसम्म चलेछ ।

खजुम वस्तीमा एकजना दम्पति सन्तानविहिन रहेछन् । उनीहरूले उक्त बालकरूपी बराहामाडलाई घरमा आश्रय दिएछन् । तर बालकरूपी माड दिनभरी धनुकाण लिएर जङ्गल जाने गर्दथे । साँभ परेपछि टुप्लुक्क घरमा आउँथे । ती दम्पतिलाई घरमा बालकले काम सघाउने आशा गरेका थिए । बराहामाड बेलुकापख आएर खाना खान मात्र आउने फेरि राती समेत अल्पिने भएकाले दम्पतिलाई उनको स्वभाव मन परेन ।

एकदिन खजुम दम्पतिले दिक्क मान्दै बराहामाडलाई सम्झाएछन् । वस्तीका सबै बालबालिका काम गर्छन् । तर तिमी भने दिनरात बरालिएर हिड्छौ । यसरी भएन घरको काम पनि गर्नुपन्यो भनी बराहा माडलाई भनेछन् । बालक बराहमाडले जवाफमा भनेछन्- “मलाई काम गर्नलाई त एक धानीको वाफे (काट्ने औजार), एक धानीको बम्फक (खन्ने औजार) र एक धानीको कत्ती (काट्ने औजार) भएमा मात्र म काम गर्दछु ।” त्यति साना बालकले त्यत्रो भारी औजार र हतियारको माग राख्दा दम्पतिलाई अचम्म लागेछ । तापनि मागबमोजिमको औजार तथा हतियार तयार पारेर बालकलाई राखी दिएछन् ।

बिहानको खाना खाएर अब त काममा जालान् भन्ने आशामा खजुम दम्पति बराहामाडको बाटो हेर्दै थिए । तर दिन निकै बित्न लाग्दा पनि बालक खाना खाएर घरमै बसेको देखेर दम्पतिले बराहामाडलाई पुनः सोधेछन्- “खै त तिमी काममा गएको?”

बालक बराहमाडले- “म कहाँ दिनमा काम गर्छु र ! म त राती मात्र काम गर्दछु” भनेर जवाफ दिएछन् । नभन्दै बराहमाडले राती गएर बारीको सम्पूर्ण काम सम्पन्न गरेछन् । एकै रातमा बराहमाडले वनजङ्गल फाँडेर, डढेलो लगाएर, खनजोत गरेर, बीउबिजन पनि छरिसकेछन् । त्यो देखेर खजुम दम्पति र वस्तीका मानिस छक्क परेछन् । अनौठो के भएछ भने उक्त काम सम्पन्न गरेपछि बराहमाड खजुम दम्पतिको घरमा फर्केर आएनन् । दम्पति र वस्तीका मानिस बालक बराहमाड कहाँ गए होला भनी बाटो हेरेर बसे ।

एकदिन बराहमाडले छरेको बाली जुनेलो, कोदो लटरम्म फल्यो । तैपनि बराहमाड आएनन् । बालीलाई सुँगुरले उधिनिरहेको देखेर खजुमहरूले लखेटिदिए । उनीहरूलाई त्यो सुँगुर अलि नौलो लागेछ । खजुम वस्तीमा सबैलाई आ-आफ्नो सुँगुर खोरमै थुनेर राख्न भनियो । तैपनि सुँगुर कतैबाट आएर पाकेको बाली उधिन छाडेन । उक्त सुँगुरको धनी पनि कोही निस्केनन् । तब सुँगुर बाहिरबाटै आएको ठानी खजुम बस्तीका मानिस मिलेर उक्त सुँगुरलाई लखेटेछन् । सुँगुर लखेट्दा त्यो कहिले सुँगुर कहिले बालकको रूप धारण गरेर भागेछ । धेरै मानिस मिलेर लखेटेपछि त्यो सुँगुर एक ठाउँमा बालकको रूप धारण गरेको बखत दाँया हातले एउटा ढुङ्गामा अडेस लागेर उफ्रिएछन् । हाल पेवालुङ नामक ढुङ्गामा बनेको हातको छाप त्यसबेला बराहमाड भाग्दा बनेको हातको छाप हो भन्ने किंवदन्ति छ । हातको छाप भएको ढुङ्गालाई छथर फाक्चामारामा पेवालुङ नामले बराहा कोकाहाको किंवदन्तिसित गाँसेर सम्भ्रनामा पूजा गर्ने चलन छ । उक्त पेवालुङ हाल छथर गाउँपालिका वडा नं. ३ सुयेलधारा नजिक रहेको छ ।

त्यसबेला खजुम लिम्बूहरू सुँगुर र बँदेल लखेट्दै कोशीबराहाक्षेत्र पुगेछन् । उनीहरूले सुँगुर/बँदेललाई हतियार हानेकाले बराहा कोकाहामाडले खजुमलाई श्राप दिएछन् । त्यसैले खजुम कोशीबराहाक्षेत्र जाननहुने जनविश्वास रहेको छ । आख्यान अनुसार खजुमहरू सुँगुर वा बँदेल धपाउँदै जाने क्रममा छथरबाट भरी कोही चौबिसे धनकुटामा त कोही वाराङ्गी मोरडमा छरिएका हुन् । खजुम समुदाय बराहमाडको आख्यानसित आफ्ना पुख्रौली घटना र जनसंख्या वितरण गाँसिएको बताउँछन् (Kurumbahang 2020) ।

निङ्लेखु लिम्बू र तुङदुङ्गे पूजा

फेदापका बस्ने निङ्लेकु थरका लिम्बूको मुन्धुममा पनि तुङदुङ्गेको मुन्धुमसित गाँसिएको छ । निङ्लेखु मुन्धुम अनुसार तुङदुङ्गे देव एकपटक ताप्लेजुङको फावाखोला शिर हुँदै तम्बर नाघेर पोक्लाबाङ पुगेछन् । निङ्लेकु बस्तीमा बास बस्दा उनलाई एक रात बाँधेर राखियो भन्ने किंवदन्ती कहन्छ । तुङदुङ्गे देवलाई असभकारीवश बाँध्ने काम भूल भएकाले प्रायश्चित स्वरूप निङ्लेखु समुदायले उनको पूजा गर्ने चलन चलेको हो । उनीहरू तुङदुङ्गेको पूजाथान बनाउँदा एक डिल अग्लो स्थानमा डिलमुनि बाँस गाडेर माथि आग्लो थान बनाउने गर्दछन् (Yakthungba 2020) ।

वारुमहाङ लिम्बू र तुङदुङ्गे

किरात संस्कृतिविद् चन्द्रकुमार सेर्मा तुङदुङ्गे मुन्धुमलाई अलि भिन्न ढङ्गले व्याख्या गर्नु हुन्छ । उहिले कोकाहाबराहामाङले हिउँदमा पनि तम्बरखोला धमिलो आएकाले खोला धमिल्याउनेलाई मारी दिनु भनि हुकुम दिए । उक्त आदेश पाएपछि तुङदुङ्गे माङ अरुण, वरुण र तम्बरखोला क्षेत्रको यात्रामा निस्किए । घुम्दै जाँदा मैवाखोलाका वारुमहाङले आफ्नो गढ बनाउन माटो खन्दा खोला धमिलो भएको पाए । कोकाहाबराहामाङले खोला धमिलो पार्नेलाई मारिदिनु भन्ने हुकुम भएकाले तुङदुङ्गे देवले खोला धमिलो बनाइरहेका वारुमहाङलाई आक्रमण गर्दा एकजना उम्कन सफल भयो । ऊ भागेर एक घरमा रहेको सुँगुरको चारो खाने ढुँड घोटो पारेर लुक्यो । उनले त्यहाँ तान बुन्दै गरेकी एक युवतीसित गुहार मागेकाले ती युवतीले लुकेको वारुमहाङलाई बचाइदिइन् । लखेट्दै आएका तुङदुङ्गे देवलाई ती युवतीले आफूले यहाँ कोही पनि मानिस नआएको भनी बताइदिएपछि ती लुकेका वारुमहाङ बचेछन् ।

त्यसबेला तुङदुङ्गे देवको अन्तरमनले वरुमहाङ लुकेको चाल पाए तर महिला स्वयम् ढाल बनेकी हुँदा उनले वरुमहाङलाई छाडी दिए । त्यहाँबाट तुङदुङ्गे देव “मास्वा सेन्दुवा फाकखोङ फपा” अर्थ “हरूवा परूवा ढुँड छोपुवा” भनेर गिज्याउँदै अघि बढे । उनी त्यसपछि फागो, थोप्रा, ओख्राबु थरीका लिम्बूलाई दाजुभाइ भनी बोलाए तर कसैले जवाफ फर्काएनन्, वास्ता गरेनन् । त्यसपछि उनी मेवाखोलाको चाँबुकमा पुग्दा उनलाई मुदेन्छुङ साँबाले दाजुभाइ भनि स्वागत गरे (Sherma 2009) ।

भोटेले छुरी हानेर साँबा मारेको मुन्धुम

किरात संस्कृतिविद् चन्द्रकुमार सेर्माले धामीभात्री साम्बाको स्रोतको आधारमा मुन्धुम बताउनु भएको छ । मुन्धुमअनुसार उहिले एकजना साँबाले एकजना भोटेनी विवाह गरे । भोटेनीका माइतीपक्षले थाहा पाएर उक्त साँबालाई चुप्पीले रोपेर मारी दिए । मारेपछि लासलाई तम्बरखोलामा बगाइदिए । मुन्धुमअनुसार मारिएका ती साँबा पछि तुङ्दुङ्गे साम्माड भए । उनको पूजा गर्दा जिउँदो बोकाको मुटु तोर्मासितै चढाउने गरिन्छ । यो मुन्धुम सेर्माले साम्बा पुरोहितलाई साभार गर्दै उल्लेख गर्नुभएको हो (Sherma 2009) । प्रस्तुत मुन्धुम तुङ्दुङ्गे मुन्धुमसित मेल खाँदैन । तापनि आख्यानलाई ठाडै नकार्न मिल्दैन । यसलाई सन्दर्भमा राखेर थप अध्ययन गर्न सकिन्छ । यो आख्यान र तुङ्दुङ्गे मुन्धुमको सम्बन्ध खोतल्ने तथा विश्लेषण गर्ने काम बाँकी छ ।

वर्तमान कोशीबराहक्षेत्रको अवस्था

साँबा लगायत किरात लिम्बूले तुङ्दुङ्गे पूजालाई केवल विशुद्ध साँस्कृतिक रितको रूपमा लिन्छन् । यद्यपि किरात लिम्बूका विभिन्न सम्प्रदाय कोशीबराहक्षेत्रमा आएर आफ्ना पूर्वजलाई सम्भेर आराधना (सेवा) गर्ने परम्परा छ । कोशीबराहक्षेत्र साँबा लिम्बूका कुलदेवता कोकोहा बराहादेवका कान्छा छोरा तुङ्दुङ्गेको पवित्रस्थल हो भनेर मुन्धुमले फलाके तापनि उक्त क्षेत्रको ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक महत्व बुझेर उचित सेवा सम्मान गर्न कुनै साँबा दरसन्तानको ध्यान गएको देखिन्दैन । तुङ्दुङ्गे मुन्धुमभित्र अन्तर्निहित एक ऐतिहासिक ज्ञानलाई केवल साँस्कृतिक मुन्धुममै सीमित पारिएको छ ।

आज कोशीबराहक्षेत्र वरिपरि विभिन्न साँबा जातिको बसोबास छ । कोकोहा बराहादेवस्थल भनी उनीहरू दर्शनसेवा वा कुनै साँस्कृतिक गतिविधि गर्दैनन् । हाल पहिचान र अस्तित्वको लहर चलेको बेलामा समेत सम्बन्धितको दृष्टि नपुग्नु भनेको एक बिडम्बना हो । एकातिर यसले समुदायको ऐतिहासिक चेतनाको कमी जनाउँछ । अर्कातिर सम्बन्धित समुदाय आफ्नो इतिहास खोजीमा कति गम्भीर छन् भन्ने पनि देखाउँछ ।

आज यो क्षेत्र हिन्दू वैष्णव (आर्य) सांस्कृतिक प्रभावमा गएको देखिए तापनि यो क्षेत्र प्राचीन किरात शैव (सनातन) क्षेत्र भएको र कोशीबराहक्षेत्र साँबा लिम्बूको विशेष सांस्कृतिक स्थल भएकोमा दुईमत नहोला । तुङ्दुङ्गे मुन्धुमले किरात लिम्बू साँबालाई कोशीबराहक्षेत्रमा गएर पितृदेव तुङ्दुङ्गे देवस्थलको दर्शन (सेवा) गरी आफ्ना समस्त पितृ सम्झन आग्रह गर्दछ । धार्मिक सहिष्णुताको सङ्गमस्थल बनेको कोशीबराहक्षेत्रको मुन्धुमी, साँस्कृतिक एवम् ऐतिहासिक महत्त्व छ ।

सारभूत टिप्पणी

यो मुन्धुम किरात लिम्बू जाति मध्ये साँबा जातिको विशेष पैंत्रिक पूजा हो । यो मुन्धुमभित्र साँबा जातिको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि लुकेको छ । यो मुन्धुमको मिथक साँबा जाति लगायत वरुमहाङ, निङलेखु र खजुमसित पनि गाँसिएको छ । हाल यो पूजा सबै लिम्बूले गर्ने गर्दछन् । यो मुन्धुम अनुसार पूजाआजा गरेमा परिवारजनमा स्वास्थ्यलाभ हुने, शुखशान्ति मिल्ने अर्थात् सबैलाई भलो हुने जनविश्वास व्याप्त छ ।

यो मुन्धुममा तुङ्दुङ्गे देवले आफ्ना नातेदारको खोजीमा गरेका विभिन्न स्थलको उच्चारण साथै घटना विवरण सङ्ग्रहित छन् । आफ्ना नातेदार खोज्दै जाँदा तुङ्दुङ्गे देवले मेवाखोलामा सुलुङदिन (सुलुङगेन) साँबाले चिने र सेवा सत्कार गरे । देवले उनीहरूलाई उनीहरूको भलो हुने आशिर्वाद दिए ।

यो कथामा प्रसिद्ध कोशी-बराह क्षेत्र लगायत पूर्वाञ्चलका विभिन्न पहाडी जिल्लाहरूका विभिन्न स्थानहरू उल्लेखित छन् । तुङ्दुङ्गे देव प्रसिद्ध कोशी बराह क्षेत्रका राजा बराहा कोकोहाङका कान्छा छोरा थिए । उनको यात्रा विवरणमा हालको सुनसरीको कोशी बराहक्षेत्रदेखि धनकुटा, संखुवासभा, तेह्रथूम र ताप्लेजुङ जिल्लाहरूका विभिन्न भूभाग, नदीनाला, पहाड आदिका विवरण क्रमगतः रूपमा आउँछन् ।

तुङदुङ्गे मुन्धुम साँबा जातिको पैत्रिक गाथा भए तापनि हाल यो मुन्धुम सबै लिम्बूको आराध्य पूजा बनेको छ । सबै लिम्बूले तुङदुङ्गे देवलाई एक देवका रूपमा मान्दछन् । तुङदुङ्गे मुन्धुममा कोशी-बराहक्षेत्र तुङदुङ्गे देवको पवित्रस्थल भएकाले उक्त स्थान आदिवासी किरात लिम्बूको धार्मिक तथा पैत्रिकस्थल भएको सिद्ध हुन्छ ।

References

- Balikci-Denjongpa, Anna. 2003. "Ritual in Sikkim: Expression of Cultural Identity and Change Among the Lhopos" in P. Christiaan Kelleher (ed.). In *Tibetan Borderlands, PLATS 2003: Tibetan Studies: Proceedings of the Tenth Seminar of the International Association for Tibetan Studies* (pp. 127–156). Oxford 2003. Leiden: Brill.
- Bickel, B. (2000). *New Horizons in Bon Studies, Bon Studies 2. Space, territory, and a stupa in Eastern Nepal: Exploring Himalayan themes and traces of Bon*. The University of California and the University of Zurich, Berkley, and Zurich.
- Chemjong, Iman Singh. 2003. *Summary of Kirat Philosophy* (2nd ed.). Lalitpur: Kirat Yakthung Chumlung Lalitpur.
- ChongbangSamba, Buddhi Prasad. 2009. *Chongbang Samba Bansawali* (1 ed.). Taplejung: Bansawali Sankalan Samiti, Nepal.
- Danielou, Alain & Gabin, Jean-Louis. 2003. *Shiva and the Primordial Tradition: From the Trans to the Science of Dream*. Inner Traditions Rochester, Vermont 05767.
- Dutta, Krishnendu. (2014). Limbus: An Outline of their Music and Culture. *Best Journals Knowledge to Wisdom*, 2(7), 41–46.
- Limbu, Soaltini. 2016. Tungdunge Puja.
<https://www.facebook.com/soltasoltini.entertain/photos/> Accessed 22 November 2020.
- Limbu, Dhanjit. 2020. Bideshi Bhumi Bhutan ma Tungdunge Puja Yasari Garinchha. from <http://www.dhanjit.com.np/details/624.html>? Accessed 22 November 2020
- Limbu, Ganga. 2020. Samba Ancestor History and Important Place. [Video File]. Retrieved from <https://youtu.be/1S9RMsZht7g>. Accessed 6 May 2020.
- Mudenchhong Samba, Homu. 2007. *Kirat Aitihāsik Pristhabhumima Mudenchhong Samba Bangsawali*. Taplejung: Mudenchhong Samba Sewa Sangh Nepal.

Kurumbahang Khajum, Jobin. 2020. Personal Interview via Messenger Chat. Accessed 7 May 2020.

Sangchumbho Samba Mingshra. 2018. *Samba Mingshra Sangchumbhoko Bidhan 2075*, Mewakhola Taplejung.

Sherma, Chandra Kumar. 2009. *Kiratka Gatha, Katha ra Lok Kathaharu* (2nd ed.). Panchthar: Amar Bahadur Yok-pangden, Nirantara Kandangwa Yokpangden.

Sembu, Urmila. 2014. *Kipato Apaharan ra Pahichanko Andolan*. Kathmandu, Adibasi Janjati Utthan Rastriya Pratisthan.

Sen Chobegu Limbu, B. B. (2007). *Kirat Senehang Limbu Bansawali Itihas*. Dharan Sunsari Nepal: Sri Kirat Thegimhang Bansa Bansawali Prakashan Samiti.

The Editors of Encyclopaedia Britannica. 2019. Paleolithic Period. Encyclopedia Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/event/Paleolithic-Period> Accessed 23 Dec 2019.

The Editors of Encyclopedia Britannica. 2020. Religion. Encyclopedia Britannica. Encyclopedia Britannica Inc. <https://www.britannica.com/topic/religion> Accessed 20 August 2020

Tumbahang, Govind. 2011. *Limbu Jatiko Chinari*. Kathmandu Nepal: Adibasi Janjati Utthan Rashtriya Pratisthan.

Yakthumba, Bir. 2020. Personal Interview Messenger Chat. Accessed 7 May 2020.

Yakso, Narayan. 2020. Tungdunge adoration cover photo. Accessed 30 November 2020.

लेखक परिचय

डा. नवराज सुब्बा पेशागत हिसाबले जनस्वास्थ्य विज्ञ हुन् । शैक्षिक योग्यतामा उनले स्वास्थ्य मनोविज्ञानमा विद्यावारिधि उपाधि हासिल गरेका छन् । उनी जनस्वास्थ्य र नेपाली साहित्य विषयमा स्नातकोत्तर हुन् । उनले विश्वविद्यालयमा मानवशास्त्र, समाजशास्त्र, संस्कृति, जनसंख्या, मनोविज्ञान विषय अध्ययन गरेका छन् । उनले नेपाल सरकार स्वास्थ्य मंत्रालय अन्तर्गत विभिन्न जिल्लामा जिल्ला जनस्वास्थ्य अधिकृतका रूपमा करिब तीन दशक बढी सेवा गरी हाल सेवानिवृत्त छन् ।

उनका अनुसन्धानमूलक लेखहरू जर्नलमा प्रकाशित छन् । उनका जनस्वास्थ्य विषयमा पुस्तकहरू प्रकाशित छन् । साथै, नेपाली साहित्य र सङ्गीत जगतमा पनि उनको कलम सक्रिय छ । नेपाली साहित्यमा उनका पुस्तकहरू तथा सङ्गीत जगतमा अडियो, भिडियो एल्बम प्रकाशित छन् ।

उनले सन् २००८ मा विश्व नेपाली साहित्य मञ्च बेलायतद्वारा आयोजित पहिलो अनलाइन वेभक्याम कविता प्रतियोगिता-२०६४ मा प्रथम स्थान हासिल गरेका थिए । उनी नेपाल विद्याभूषण 'क' लगायत दुई दर्जन पुरस्कार र सम्मानद्वारा सम्मानित भएका छन् ।

Contact:

E-Mail: dr.subba2015@gmail.com

Website: www.nrsubba.com.np

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5700-2179>

Tungdunge Mundhum is a religious legend of the Kirat Limbu. It is considered ancestor worship by the Samba Limbu. The story and the adore strategy are included in this booklet. The article compares Mundhum with references. For those interested in culture, it will be a collectible item.

तुङदुङ्गे मुन्धुम किरात लिम्बू जातिको धार्मिक आख्यान हो । यसलाई साँबा जातिले आफ्नो पैंत्रिक पूजा ठान्दछन् । यस पुस्तिकामा आख्यानको पूर्णपाठ तथा पूजा विधिबारे जानकारी दिइएको छ । साथै लेखमा मुन्धुमको तुलनात्मक समीक्षा पनि गरिएको छ । संस्कृतिमा रूची राख्नेका लागि यो सङ्ग्रहणीय सामग्री हुनेछ ।